

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไทยอยู่จุดไหนในโลก : เปรียบเทียบ บริบทในประเทศไทยกับกระแสโลก

Where Does Thai Data Journalism Stand in the World:
A Comparison of the Context in Thailand with Global Trends

เอกพล เขียวถาวร. คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Ekapon Thienthaworn. Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University.

Email: obcud37@gmail.com

Received: 26 May 2023 ; Revised: 29 May 2023 ; Accepted: 5 June 2023

บทคัดย่อ

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นสหวิทยาการที่ผสมผสานทักษะเชิงวารสารศาสตร์เข้ากับวิทยาการข้อมูล ซึ่งเป็นหนึ่งในนวัตกรรมที่ได้รับการจับตามองว่าจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงวงการสื่อยุคใหม่ อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวนี้ยังคงเป็นสิ่งใหม่ในหลายภูมิภาคโดยเฉพาะบริบทที่ไม่ใช่ยุโรปและสหรัฐอเมริกา จึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า ณ ตอนนี้ วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลของไทยกำลังยืนอยู่จุดไหนในโลก บทความวิชาการชิ้นนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ภาพรวมที่ครอบคลุมพัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล จากต้นกำเนิดสู่ประเทศไทย 2) การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยในปัจจุบัน 3) เปรียบเทียบ วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยกับบริบทโลก และ 4) สรุปข้อเรียนรู้พร้อมแนวโน้มในอนาคต เพื่อเสนอ แนวทางพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย และเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับผู้สนใจประเด็นนี้ต่อไป

คำสำคัญ: วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล ประเทศไทย บริบทโลก

ABSTRACT

Data Journalism is an interdisciplinary field that amalgamates journalistic skills with data science, recognized as a transformative innovation in the modern media industry. However, this process remains relatively novel in several regions, particularly outside the contexts of Europe and the United States. Thus, it is of significant interest to discern the current standing of data journalism in Thailand within the global landscape. This scholarly article presents its content in four sections: 1) an exhaustive overview of the evolution of data journalism from its inception to its current state in Thailand, 2) an examination of the present utilization of data journalism in Thailand, 3) a comparative analysis of data journalism practices in Thailand and globally, and 4) a summary of key learnings and future trends. This article aims to propose directions for the enhancement of data journalism in Thailand and serves as a reference of this topic.

Keyword: Data journalism, Thailand, Global Trends

1. บทนำ

การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของข้อมูลจำนวนมหาศาลในยุคสังคมสารสนเทศทำให้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล (Data Journalism) เป็นหนึ่งในนวัตกรรมที่ได้รับการจับตามองว่าจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงวงการสื่อยุคใหม่ ด้วยความเป็นสหวิทยาการซึ่งผสมผสานทักษะด้านวารสารศาสตร์อย่างการตั้งคำถาม การจับประเด็นและการเล่าเรื่อง เข้ากับระเบียบวิธีด้านวิทยาการข้อมูล (Data Science) อย่างการรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูล เพื่อสกัดและขบเน้นความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้ชุดข้อมูลอันซับซ้อนออกมารายงานให้สาธารณชนได้รับทราบและนำไปใช้ประโยชน์ (Coddington, 2015)

ความหมายของ 'วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล' ในปัจจุบันยังคงมีความหลากหลายโดยมีนักวิชาการและนักวิชาชีพสื่อให้นิยามไว้อย่างกว้างขวาง เช่น Rogers (2014) นิยามว่าเป็น "การใช้ตัวเลขเพื่อบอกเล่าเรื่องราวที่ดีที่สุดที่เป็นไปได้" (para. 3) โดยมีคณิตศาสตร์ การสร้างแผนภูมิ หรือการเขียนโค้ดเป็นเครื่องมือสนับสนุน ขณะที่ Howard (2014) นิยามว่าเป็น "การประยุกต์ใช้วิทยาการข้อมูลกับการทำข่าว" ซึ่งมีความหมายรวมถึงการรวบรวม จัดระเบียบ วิเคราะห์ แสดงภาพ และเผยแพร่ข้อมูลเพื่องานสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตามท่ามกลางนิยามอันหลากหลายสิ่งที่เป็นจุดร่วมสำคัญคือ คำว่า 'ข้อมูล' ในที่นี้มีความหมายเฉพาะถึงข้อมูลที่มีโครงสร้าง (Structured data) ซึ่งสามารถประมวลผลได้ด้วยวิธีการทางสถิติ จึงสามารถสรุปนิยามสำหรับบทความชิ้นนี้ได้ว่า 'วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล' คือ กระบวนการรายงานข้อเท็จจริงซึ่งใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้างเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง และมีการใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลบนฐานคิดแบบวัตถุวิสัย (Objective)

วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลได้รับความสนใจจากแวดวงสื่อและมีการเติบโตอย่างต่อเนื่องในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยจะเห็นได้ว่าองค์กรสื่อระดับโลกจำนวนมากจัดตั้งคณะทำงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขึ้นมาโดยเฉพาะ (Gray et al., 2012) ขณะที่สมาคมวิชาชีพและสถาบันการศึกษาชั้นนำหลายแห่งมีการพัฒนาหลักสูตรอบรมด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง (Heravi, 2018) ในอีกด้านหนึ่งวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลยังนับเป็นเรื่องใหม่สำหรับในหลายพื้นที่โดยเฉพาะบริบทที่ไม่ใช่ยุโรปและสหรัฐอเมริกาซึ่งส่วนใหญ่กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการนำแนวคิดนี้มาปรับใช้ (Mutsvairo, 2019; Wright et al., 2019) ดังนั้นจึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า ณ ตอนนี้อย่างไร วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลของไทยกำลังยืนอยู่ที่จุดไหนในโลก โดยบทความวิชาการชิ้นนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ภาพรวมที่ครอบคลุมพัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจากต้นกำเนิดสู่ประเทศไทย 2) การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยในปัจจุบัน 3) เปรียบเทียบวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยกับบริบทโลก และ 4) สรุปข้อเรียนรู้และแนวโน้มในอนาคต เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเสนอแนวทางพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย และเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับผู้สนใจจะศึกษาในประเด็นนี้ต่อไป

2. พัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล: จากโลกสู่ไทย

แนวคิดเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอาจดูเป็นเรื่องใหม่แต่เมื่อมองย้อนกลับไปจะพบว่ากระบวนการรายงานข้อเท็จจริงซึ่งใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้างเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่องและมีการใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลบนฐานคิดแบบวัตถุวิสัยนั้นอยู่คู่กับวงการวารสารศาสตร์มานานแล้ว แม้นในอดีตจะไม่แพร่หลายเป็นวงกว้างและยังไม่มีคำเรียกว่า 'วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล' โดยกระบวนการนี้พัฒนาควบคู่มากับการทำข่าวเชิงสืบสวนซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนปกป้องสิทธิของประชาชนในการรับรู้ข้อมูล ตรวจสอบ และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่กระทบกับผลประโยชน์สาธารณะ (De Burgh, 2000) เช่น ข่าว Schools in Manchester ของหนังสือพิมพ์ Manchester Guardian ในปี ค.ศ. 1821 ซึ่งเป็นหนึ่งในผลงานที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลชิ้นแรกของโลก โดยผลงานชิ้นนี้มีการวิเคราะห์แจกแจงตารางข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนในเมืองแมนเชสเตอร์และซัลฟอร์ดประเทศอังกฤษซึ่งชี้ว่าการประเมินบสนับสนุนทางการศึกษาของภาครัฐกับจำนวนเด็กยากจนในเมือง

มีความคลาดเคลื่อน (Datablog, 2011) โดยแม้ว่าผลงานชิ้นนี้จะไม่ได้ใช้ระเบียบวิธีและเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ซับซ้อนเหมือนผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในปัจจุบันแต่เห็นได้ชัดถึงความพยายามในการนำเสนอประเด็นปัญหาที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังข้อมูลตั้งแต่ยุคแรกแล้วจากนั้นการรายงานข่าวที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลยังคงพัฒนามาจนเข้าสู่ทศวรรษที่ 1960 ซึ่งมีการกำเนิดของคอมพิวเตอร์เมนเฟรมที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทำงานกับชุดข้อมูลที่ใหญ่ขึ้นในเวลาที่สั้นลง แนวคิดเรื่องการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยในการรายงานข่าว (Computer-Assisted Reporting) จึงเริ่มได้รับความสนใจและทำให้การทำข่าวโดยใช้ข้อมูลมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีการประมวลข้อมูลทางสังคมและเศรษฐกิจที่ซับซ้อนในเชิงลึกออกมาเป็นสถิติ ตาราง กราฟ และแผนที่ (Howard, 2010) ตัวอย่างผลงานที่นับเป็นหมุดหมายสำคัญในยุคนี้นี้ได้แก่ The Detroit riots ของหนังสือพิมพ์ Detroit Free Press ในปี ค.ศ. 1967 ที่นำเสนอเกี่ยวกับการจลาจลครั้งใหญ่ในเมืองดีทรอยต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสนับสนุนงานข่าวที่เรียกว่า 'วารสารศาสตร์ที่แม่นยำ' (Precision Journalism) อันมีความหมายรวมถึงการสุ่มตัวอย่าง การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์อย่างเป็นวัตถุวิสัยด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ และการนำเสนอผลอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อทำความเข้าใจและอธิบายเกี่ยวกับสาเหตุของการจลาจลนั้น (Meyer, 2002)

กระทั่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในทศวรรษ 2000 ช่วยให้นักข่าวเข้าถึงข้อมูล และสามารถนำมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือที่สะดวกรวดเร็วเป็นแรงผลักดันให้การรายงานข่าวที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลได้รับความนิยมมากขึ้น และเริ่มมีการใช้คำว่า 'วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล' เพื่อสื่อถึงกระบวนการดังกล่าวนี้ (Howard, 2014) จนถึงปี ค.ศ. 2010 กระแสความตื่นตัวต่อวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลยิ่งกระจายเป็นวงกว้าง หลังวิกิลีกส์ (WikiLeaks) เผยแพร่เอกสารลับจำนวนมากเกี่ยวกับสงครามในอัฟกานิสถานบนอินเทอร์เน็ต แล้วสื่อมวลชนที่มีชื่อเสียงระดับโลกนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์จัดระบบใหม่ และนำเสนอออกมาเป็นข่าวจนได้รับความสนใจจากทั่วโลก (Gray et al., 2012) เช่น ผลงาน Afghanistan war logs ของ The Guardian ที่ใช้ระเบียบวิธีด้านวิทยาการข้อมูลมาช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของตัวแปรจนสามารถสกัดเรื่องราวที่ซ่อนอยู่ในรายงานบันทึกสงครามนับหมื่นชุด ไม่ว่าจะเป็นความล้มเหลวของสงคราม หรือการเสียชีวิตของพลเรือนที่ไม่มีอาวุธ (Davies & Leigh 2010) ความตื่นตัวต่อ 'วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล' ยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 เริ่มมีการจัดประกวดรางวัล Data Journalism Awards เพื่อยกย่องผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่มีความโดดเด่นในแต่ละปี และแม้ว่าการประกวดนี้จะประกาศปิดตัวในปี ค.ศ. 2019 เนื่องจากขาดเงินทุนสนับสนุนแต่ด้วยการขยายตัวของวงการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทำให้ในปีเดียวกันนั้นมีการก่อตั้งรางวัล Sigma Awards ขึ้นมาแทนในทันที และมีแนวโน้มที่จะมีผู้ส่งผลงานเข้าประกวดเพิ่มมากขึ้นในทุกปี โดยล่าสุดในปี ค.ศ. 2023 มีผลงานเข้าประกวดทั้งหมดถึง 638 ชิ้น จากองค์กรสื่อใน 80 ประเทศทั่วโลกอันเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมีการเติบโตอย่างเข้มแข็งในระดับนานาชาติ (Sigma Awards, n.d.)

สำหรับในประเทศไทยปรากฏหลักฐานของผลงานที่ใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้างและมีการใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลบนฐานคิดแบบวัตถุวิสัยอันสามารถนับได้ว่าเป็นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลชิ้นแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1924) ได้แก่ ข่าวกรณี 'ทุจริตลอตเตอรี่เสือป่าล้านบาท' ซึ่งหนังสือพิมพ์เกาะเหล็กตั้งประเด็นวิพากษ์การออกรางวัลสลากกินแบ่งที่ควบคุมโดยเจ้าพระยานทิสเรนทรภักดี นายพลเสนาธิการเสือป่า เนื่องจากแบบแผนการออกเลขรางวัลจากหม้อสุ่มมีการกระจายตัวที่ผิดปกติ โดยรางวัลที่ 1-3 ล้วนขึ้นต้นซ้ำกันด้วยเลข 183 ขณะที่หนังสือพิมพ์สารนครได้คำนวณเพื่อเน้นถึงแบบแผนการออกรางวัลที่ผิดปกตินี้ว่า หากมีผู้ใดเหมาซื้อลอตเตอรี่เสือป่านี้ตั้งแต่หมายเลข 1830000 ถึง 1839999 ก็จะได้รับเงินกว่า 130,000 บาท เพราะมีรางวัลที่ขึ้นต้นด้วย 183 ซ้ำกันถึง 40 รางวัล (โรม บุนนาค, 2561; สถิตย์ เสมานิล. 2514)

การรายงานข่าวที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลในประเทศไทยมีการพัฒนาควบคู่กับการทำข่าวเชิงสืบสวนอย่างเรื่อยมาจนถึงช่วงหลัง พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) ซึ่งแนวคิดเรื่องการสำรวจความคิดเห็นด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณเริ่มได้รับความนิยม และมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งจัดตั้งสำนักโพลเพื่อสำรวจทัศนะของสาธารณชนอย่างแพร่หลาย (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2556) ทำให้องค์กรสื่อไทยเริ่มนำระเบียบวิธีดังกล่าวนี้มาสนับสนุนงานข่าวด้วย กระทั่งในปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) องค์กรข่าวในประเทศไทยเริ่มให้ความสนใจในวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมากขึ้นเช่นเดียวกับกระแสของแวดวงสื่อในระดับสากล ทำให้นักข่าวไทยเริ่มทดลองใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลที่ซับซ้อนมากขึ้น ในช่วงเวลานี้มีการก่อตั้งสื่อที่ทำงานข่าวเชิงข้อมูลได้อย่างโดดเด่น เช่น สำนักข่าวอิศราที่มีจุดเน้นในการทำข่าวเชิงสืบสวนและสำนักข่าวไทยพับลิก้าที่มีจุดเน้นในการทำข่าวนโยบายสาธารณะ นอกจากนี้ในช่วงเวลานี้ยังเริ่มมีการร่วมมือกันระหว่างองค์กรสื่อกับองค์กรด้านวิทยาการข้อมูลจนทำให้เกิดผลงานที่น่าสนใจ เช่น ‘ห่วย...ใครห่วย?’ ซึ่งเกิดจากการร่วมงานกันของสำนักข่าวไทยพับลิก้ากับบุญมีแลปซึ่งเชี่ยวชาญด้านการทำวิซวลไลเซชัน (Visualization) โดยนำข้อมูลการจัดสรรโควตาสลากกินแบ่งรัฐบาลมาจัดระเบียบ แจกแจงสถิติ และนำเสนอในรูปแบบอินเทอร์แอคทีฟ (Interactive) ที่ทำให้ผู้รับสารสามารถเห็นถึงการจัดสรรที่ผิดปกติ (บุญมีแลป, ม.ป.ป.) จากนั้นมีผลงานที่ทำให้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลได้รับความนิยมสูงขึ้นในประเทศไทย ได้แก่ ‘ปลาทุไทยกำลังจะหายไปจากโลก’ ที่เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2562 (ค.ศ. 2019) โดยเกิดขึ้นจากการทำงานรูปแบบใหม่คือ การร่วมมือกันระหว่าง ‘ไทยรัฐ’ หนึ่งในองค์กรสื่อที่ได้รับความนิยมสูงที่สุดในประเทศไทยกับ ‘พันซ์อัพ’ ที่นิยามองค์กรว่าเป็น ‘Data storytelling studio’ ซึ่งมีลักษณะคล้ายบริษัทที่รับผลิตสื่อให้กับองค์กรอื่น ๆ (Production House) แต่เน้นงานที่เล่าเรื่องด้วยข้อมูล ผลงานดังกล่าวนี้ซึ่งถึงประเด็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรอาหารของประเทศไทยโดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติและนำเสนอผ่านอินเทอร์แอคทีฟวิซวลไลเซชันที่ทำให้ผู้รับสารเข้าใจง่ายและสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลได้ (ไทยรัฐออนไลน์, ม.ป.ป.) จนถึงปีพ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขยายตัวมากขึ้นในประเทศไทย โดยเริ่มมีสื่อที่นำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาใช้ได้อย่างน่าสนใจเพิ่มมากขึ้น เช่น เดอะ เมทเทอร์ เดอะ สแตนด์การ์ด เวิร์คพอยท์ ทุเดย์ และดิ แอคทีฟ นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวก็ยังมีการก่อตั้งสื่อที่มุ่งนำเสนอผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลโดยเฉพาะอย่าง ‘เดอะ วิซวล’ ซึ่งดำเนินงานภายใต้สำนักสื่อดิจิทัลขององค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย และ ‘ร็อกเกต มีเดีย แล็บ’ สื่อไม่แสวงหากำไรที่ได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากกองทุนแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตย (National Endowment for Democracy: NED) ของประเทศสหรัฐอเมริกา

จากที่กล่าวถึงพัฒนาการของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจากต้นกำเนิดสู่ประเทศไทยมานี้จะเห็นได้ว่ากระบวนการรายงานข้อเท็จจริงซึ่งใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้างเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง และการใช้ระเบียบวิธีจัดการข้อมูลบนฐานคิดแบบวัตถุนิยมอยู่คู่กับวงการวารสารศาสตร์มานานแล้ว แม้ในช่วงแรกจะมีการใช้งานในวงจำกัดเฉพาะนักข่าวเชิงสืบสวน แต่เมื่อมีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในการจัดการข้อมูลประกอบกับความพร้อมใช้ของข้อมูลในสังคมที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องกระบวนการดังกล่าวนี้จึงเริ่มได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

3. การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยในปัจจุบัน

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาองค์กรสื่อในประเทศไทยหลายแห่งเริ่มผสมผสานเทคนิคการเล่าเรื่องที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงาน (จิระประภา กุลโชติ และมนวิภา วรจุจระ, 2562; ธีรพล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ, 2563) ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนจะแสดงสถานะปัจจุบันของการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยผ่านการแจกแจงองค์กรที่ใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็น 4 ประเภท ได้แก่

องค์กรสื่อทั่วไปที่ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล องค์กรสื่อที่ระบุว่าใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นหลัก องค์กรที่รับผลิตผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลให้กับองค์กรอื่น และองค์กรที่ไม่ใช่สื่อแต่มีการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

3.1 องค์กรสื่อทั่วไปที่ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล คือ องค์กรสื่อที่มีการนำเสนอผลงานในลักษณะอื่นเป็นส่วนใหญ่แต่มีการนำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาใช้ด้วยซึ่งในปัจจุบันมีหลายองค์กรโดยสามารถแบ่งประเภทย่อยเป็น 2 ประเภท ได้แก่ สื่อเอกชนที่แสวงหาผลกำไร เช่น เดอะเมทเทอร์ เดอะสแตนด์การ์ด และเวิร์คพอยท์ ทูเดย์ และสื่อที่ไม่แสวงหาผลกำไร เช่น สำนักข่าวไทยพับลิก้า สำนักข่าวอิศราและดิ แอ็คทีฟ ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า องค์กรสื่อทั่วไปที่ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั้ง 2 ประเภทนี้มีจุดร่วมกันคือ มักจะทำงานกับฐานข้อมูลที่ไม่ใหญ่และไม่ซับซ้อนจึงไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะการเขียนโปรแกรมหรือทักษะด้านวิทยาการข้อมูลขั้นสูงมาสนับสนุน ส่วนจุดที่แตกต่างกันคือ องค์กรสื่อประเภทแสวงหาผลกำไรมักมีการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเด็นที่หลากหลายทั้งข่าวหนักและข่าวเบา ใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังอยู่ในกระแส และใช้วิซวลไลเซชันสนับสนุนการนำเสนอเพื่อให้สื่อสารได้อย่างชัดเจนและช่วยดึงดูดความสนใจ เช่น ผลงาน ‘สี่สตีค่าาา คุณอยู่กับ The MATTER และนี่คือ DATA ไกลบ้าน’ ซึ่ง เดอะ เมทเทอร์ (2565) วิเคราะห์เนื้อหารายการยูทูบยอดนิยมแล้วนำข้อมูลมาแจกแจงสถิติที่น่าสนใจในรูปแบบอินโฟกราฟิกประกอบบทความ ขณะที่องค์กรสื่อประเภทไม่แสวงหาผลกำไรมักใช้กระบวนการนี้ในข่าวหนักอย่างประเด็นสืบสวนการทุจริต เศรษฐกิจ หรือการเมือง โดยอิงกับประเด็นที่มีผลกระทบต่อสาธารณะมากกว่ากระแส และไม่ค่อยมีการใช้วิซวลไลเซชันสนับสนุนการนำเสนอ เช่น ข่าว ‘ที่ตั้ง หจก. ‘ปฐมพล จันทรโอชา’ อยู่ในค่ายทหาร-แจ้งงบการเงินมีเครื่องมือ 7 แสน’ ซึ่งสำนักข่าวอิศรา (2559) ใช้การแจกแจงเปรียบเทียบรายการสินทรัพย์หมุนเวียนกับมูลค่าสัญญารับเหมาก่อสร้างจนพบความผิดปกติ โดยนำเสนออย่างเรียบง่ายในรูปแบบข้อความและตาราง

3.2 องค์กรสื่อที่ระบุว่าใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นหลัก พบ 2 องค์กรได้แก่ ‘เดอะ วิซวล’ สื่อที่ดำเนินงานภายใต้สำนักสื่อดิจิทัลขององค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย มุ่งนำเสนอผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลผ่านสื่อผสมและอินเทอร์แอคทีฟเพื่อทำให้สามารถนำเสนอข้อมูลจำนวนมากได้อย่างน่าดึงดูดใจและเข้าใจง่าย โดยมีผลงานเช่น ‘เจาะปัญหาการศึกษาไทยกับชีวิตเด็กไทยที่หลุดออกนอกระบบ’ (เดอะ วิซวล, ม.ป.ป.) ที่ใช้ข้อมูลจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาประมวลผลแล้วนำเสนอในรูปแบบวิซวลไลเซชันที่มีลักษณะใช้การเลื่อนหน้าจอเพื่อแสดงการเล่าเรื่อง (Scrollytelling) และ ‘ร็อกเกต มีเดีย แล็บ’ สื่อที่ได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากกองทุนแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตยของประเทศสหรัฐอเมริกา มุ่งคัดเลือกประเด็นที่มีคุณค่าข่าวมานำเสนอเป็นสองส่วน คือ ฐานข้อมูลดิบที่ยินดีให้สื่ออื่นและบุคคลทั่วไปนำไปต่อยอดใช้งานได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายและไม่ต้องขออนุญาตทราบเท่าที่อ้างอิงแหล่งที่มา และผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่มาจากทั้งฐานข้อมูลดิบที่รวบรวมขึ้นเองและฐานข้อมูลสาธารณะ เช่น ผลงาน ‘ไรเดอร์ไทย เป็นอยู่ยังไถ่ยากได้อะไรบ้าง’ (ร็อกเกต มีเดีย แล็บ, 2564) ซึ่งสำรวจความต้องการของไรเดอร์ส่งอาหารทั่วประเทศจำนวน 1,136 คน แล้วนำมาประมวลผลจนสามารถสะท้อนปัญหาด้านสวัสดิการในการทำงานของพนักงานส่งอาหารอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบอินโฟกราฟิกประกอบบทความ ทั้งนี้องค์กรสื่อที่ระบุว่าใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นหลักทั้ง 2 องค์กรมีจุดร่วมกันคือเป็นองค์กรประเภทไม่แสวงหาผลกำไร และมุ่งนำเสนอประเด็นที่อิงกับประเด็นที่มีผลกระทบต่อสาธารณะเป็นหลัก ส่วนข้อแตกต่างคือ เดอะ วิซวล จะเน้นผลิตผลงานที่มีความซับซ้อน และมีการใช้ทักษะด้านวิทยาการข้อมูลมาสนับสนุน แต่มีผลงานออกมาเพียงปีละ 3-4 ชิ้น ขณะที่ ร็อกเกต มีเดีย แล็บ จะเน้นใช้ระเบียบวิธีวิจัยมาสนับสนุนการสร้างฐานข้อมูล และใช้โปรแกรมจัดการข้อมูลเบื้องต้นโดยไม่มีการใช้วิทยาการข้อมูลที่ซับซ้อนมาสนับสนุน แต่มีผลงานออกมาอย่างสม่ำเสมอเฉลี่ยปีละประมาณ 20 ชิ้น

3.3 องค์การที่รับผลิตผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลให้กับองค์กรอื่น พบ 1 องค์การได้แก่ พันช์อัพ (Punch Up) ซึ่งมีผลงานที่ผลิตให้องค์กรหลายแห่งทั้งที่เป็นองค์กรสื่อ เช่น ไทยรัฐ ดิ แอ็คทีฟ และเดอะ วิวส และองค์กรที่ไม่ใช่สื่อแต่ต้องการสื่อสารด้วยข้อมูล เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) ศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง (UddC) และสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน) (TIJ) โดยงานของพันช์อัพมีจุดเด่นในการนำทักษะด้านวิทยาการข้อมูลและความเชี่ยวชาญในการเล่าเรื่องด้วยข้อมูลมาช่วยเติมเต็มให้กับองค์กรอื่น ๆ ในประเทศไทยซึ่งยังขาดความคุ้นเคยกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล ด้วยคณะทำงานที่มีทั้งนักเล่าเรื่องที่ส่วนหนึ่งเป็นอดีตนักข่าว นักออกแบบผู้เชี่ยวชาญด้านข้อมูล และนักพัฒนา ดังตัวอย่างเช่น ผลงาน ‘คนจนจะหมดไป’ ที่ผลิตร่วมกับ ดิ แอ็คทีฟ (ม.ป.ป.) ซึ่ง ดิ แอ็คทีฟ รับผิดชอบการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุความยากจนในประเทศไทยเจาะแยกเป็นปัจจัยรายภูมิภาค ส่วนพันช์อัพรับผิดชอบในการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอออกมาในรูปแบบวิซวลไลเซชัน

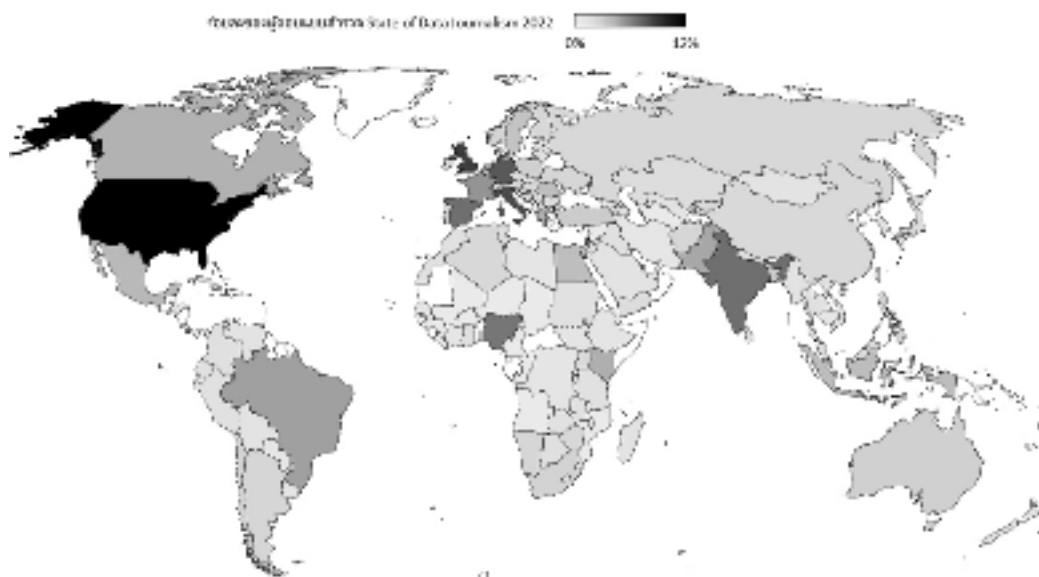
3.4 องค์การที่ไม่ใช่สื่อแต่มีการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล สามารถแบ่งประเภทย่อยเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เทคโนโลยีภาคประชาชน (Civic Technology) คือ การรวมกลุ่มของผู้ที่ต้องการใช้เทคโนโลยีเพื่อกระจายอำนาจแก่ประชาชน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการบริหารประเทศ (Cheruiyot et al., 2019) โดยพบ 2 องค์การ คือ วีวิช (WeVis) และโหวต 62 (Vote62) ซึ่งทั้งสององค์กรมีการทำงานแบบไม่แสวงหาผลกำไรเพื่อผลักดันประเด็นเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทยโดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ตัวอย่างผลงาน เช่น ‘Promise Tracker เมื่อคำสัญญา.. ไม่ได้มีไว้ใช้แค่ตอนหาเสียง’ ซึ่ง วีวิช (2565) นำข้อมูลคำสัญญาของพรรคการเมืองที่เคยให้ไว้ก่อนการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562 มาแจกแจงเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้ว่านโยบายใดดำเนินการไปมากน้อยแค่ไหนเพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ขณะที่องค์กรที่ไม่ใช่สื่อแต่มีการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอีกประเภทได้แก่ สมาคมวิชาชีพสื่อซึ่งพยายามสนับสนุนการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย โดยมีองค์กรที่จัดตั้งเพื่อประเด็นนี้ 1 องค์การคือ ชมรมเครือข่ายนักสื่อสารข้อมูลเชิงลึกแห่งประเทศไทย (TDJ: Thailand Data Journalism Network) ซึ่งเกิดขึ้นจากการต่อยอดโครงการอบรมที่จัดโดยสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย โดยมีตัวอย่างผลงาน เช่น ‘ชุมทรัพย์ 6 แสนล้าน และรอยร่วบประมาณท้องถิ่น?’ ที่รวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์จนพบช่องโหว่ในการใช้งบประมาณขององค์กรส่วนท้องถิ่น และนำเสนอผ่านอินเทอร์แอคทีฟที่อนุญาตให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูลได้ด้วยตัวเอง (สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย, 2562) ทั้งนี้การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลของเทคโนโลยีภาคประชาชน และสมาคมวิชาชีพสื่อมีจุดร่วมกันคือ เป็นการทำงานในลักษณะอาสาสมัครที่ไม่แสวงหาผลกำไรเพื่อทำให้ข้อมูลที่ซับซ้อนสามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายสำหรับสาธารณะ โดยมักมีการทำงานร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งสื่อมวลชน นักออกแบบนักวิเคราะห์ข้อมูล และนักพัฒนา ทำให้สามารถใช้ทักษะด้านวิทยาการข้อมูลจัดการข้อมูลขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อนได้ ส่วนจุดที่แตกต่างกันคือ เทคโนโลยีภาคประชาชนจะเน้นไปที่การสร้างเครื่องมือและแพลตฟอร์มสำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยมีวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นเพียงหนึ่งในเครื่องมือที่ใช้ ขณะที่สมาคมวิชาชีพจะมุ่งสร้างผลงานนำร่องเพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและทักษะด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจึงมิได้มีการผลิตผลงานอย่างสม่ำเสมอ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นว่าในประเทศไทยเริ่มมีการใช้งานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นวงกว้าง และมีลักษณะการใช้งานที่หลากหลายตามเป้าหมาย และอัตลักษณ์ของแต่ละองค์กร โดยปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในระดับที่เข้มข้น คือ การทำงานร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจเป็นการทำงานภายในองค์กรเดียวกันหรือร่วมมือกันระหว่างองค์กรก็ได้ อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นภาพชัดขึ้น ในลำดับต่อไปผู้เขียนจึงจะทำการเปรียบเทียบบริบทในประเทศไทยกับกระแสโลกเพื่อที่จะบอกว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไทยอยู่จุดไหนในโลก

4. เปรียบเทียบวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยกับบริบทโลก

หัวข้อต่อไปนี้จะเริ่มจากการฉายภาพความหนาแน่นของชุมชนวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลกโดยนำข้อมูลดิบที่เปิดเป็นสาธารณะจากการสำรวจ 'State of Data Journalism' ประจำปี ค.ศ. 2022 ของเว็บไซต์ datajournalism.com ซึ่งเป็นการสำรวจที่ใหญ่ที่สุดในวงการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลซึ่งมีผู้ร่วมให้ข้อมูลจำนวน 1,751 คน จาก 150 ประเทศ ระหว่างวันที่ 15 พฤศจิกายน ถึง 31 ธันวาคม พ.ศ. 2565 (European Journalism Center, n.d.) มาวิเคราะห์แจกแจงใหม่ด้วยสถิติเชิงพรรณนาจนพบว่าประเทศที่มีผู้ตอบแบบสำรวจซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมากที่สุด 3 อันดับแรกได้แก่ สหรัฐอเมริกา (11.94%) อังกฤษ (6.51%) และอิตาลี (5.83%) เมื่อพิจารณาประเทศที่มีผู้ตอบแบบสำรวจมากที่สุดในแต่ละทวีปจะพบว่า อเมริกาเหนือ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา (11.94%) ยุโรป ได้แก่ อังกฤษ (6.51%) เอเชีย ได้แก่ อินเดีย (4.05%) แอฟริกา ได้แก่ ไนจีเรีย (3.66%) อเมริกาใต้ ได้แก่ บราซิล (2.4%) และโอเชียเนีย ได้แก่ ออสเตรเลีย (0.86%) เมื่อพิจารณาภูมิภาคอาเซียนพบว่าประเทศที่มีผู้ตอบแบบสำรวจมากที่สุด 3 อันดับแรกได้แก่ อินโดนีเซีย (1.43%) ฟิลิปปินส์ (0.63%) และมาเลเซีย (0.4%) เมื่อพิจารณาเจาะจงมาที่ประเทศไทยจะมีผู้ตอบแบบสำรวจคิดเป็นร้อยละ 0.29 ของทั้งหมด โดยนับเป็นอันดับ 66 ของโลก (เท่ากับอีก 13 ประเทศ) และอันดับ 4 ของอาเซียน (ร่วมกับเวียดนามและสิงคโปร์) ทั้งนี้แม้ข้อมูลในส่วนนี้จะไม่ใช่ตัวชี้วัดที่แม่นยำในการระบุจำนวนของผู้ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในแต่ละประเทศเนื่องจากไม่ได้เก็บข้อมูลโดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความน่าจะเป็น แต่นับเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ช่วยให้เห็นภาพความหนาแน่นของชุมชนวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในแต่ละพื้นที่ทั่วโลกดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงความหนาแน่นของชุมชนวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลก

ในลำดับต่อไปผู้เขียนจะใช้ผลงานวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย ประมวลผลร่วมกับกรณีศึกษาพร้อมสมัย แล้วนำมาเปรียบเทียบกับบริบทโลกซึ่งอาศัยการอ้างอิงข้อมูลจากผลงานวิชาการ ที่ศึกษาเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศต่าง ๆ ข้อมูลจากการสำรวจ 'State of Data Journalism' ประจำปี ค.ศ. 2022 และข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงถึงสถานะของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลใน 3 ด้าน ได้แก่ การใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล การเสริมทักษะและองค์ความรู้ และการเข้าถึงข้อมูลที่มีคุณภาพ

4.1 การใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล แม้ในประเทศไทยจะมีการใช้ข้อมูลที่มีโครงสร้างในการทำข่าวซึ่งนับว่าเป็นวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมานานแล้ว แต่จนถึงปัจจุบันความถี่และความเข้มข้นในการใช้งานก็ยังคงไม่มากนัก (จิระประภา กุลโชติ และมนวิภา วงรุจิระ, 2562; ธีรพล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ, 2563) ซึ่งแตกต่างจากบริบทของประเทศที่เริ่มมีการพัฒนามาก่อนและได้รับการยอมรับให้เป็นแม่แบบ ด้านการใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอย่างอังกฤษและสหรัฐอเมริกาซึ่งมีการเผยแพร่ผลงานอย่างสม่ำเสมอ และมีความเข้มข้นในการนำวิทยาการข้อมูลเข้ามาสนับสนุน (Howard, 2014) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อค้นพบของงานวิชาการที่ศึกษาการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากอังกฤษและสหรัฐอเมริกา จะเห็นได้ว่าในบริบทของหลายประเทศยังอยู่ในระยะลองผิดลองถูกซึ่งไม่ได้ต่างจากไทยนัก (Mutsaers, 2019; Rodríguez, 2016; Wright et al., 2019) อันสอดคล้องกับข้อมูลในแผนภาพแสดงความหนาแน่นของชุมชนวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลกที่กล่าวถึงข้างต้น เช่น ในสวีเดนที่งานของ Appelgren & Nygren (2014) พบว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลได้รับความสนใจจากผู้บริหารองค์กรข่าว แต่จากการเก็บข้อมูลจากนักข่าวระดับปฏิบัติการกลับชี้ว่าส่วนใหญ่มีความเข้าใจเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในระดับเริ่มต้นเท่านั้น

เมื่อพิจารณาที่คุณลักษณะของผลงานจากกระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล งานของ Loosen et al. (2017) ซึ่งวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่เข้าประกวด Data Journalism Awards ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2013 - 2016 พบว่าผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่ผ่านคุณสมบัติของการประกวดส่วนมากมีคุณลักษณะสำคัญคือใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ และนำเสนอข้อมูลผ่านอินเทอร์แอคทีฟ โดยมักใช้วิทยาการข้อมูลขั้นสูงสนับสนุนการทำงาน ขณะที่งานของ Young et al. (2017) ได้ศึกษาในประเด็นที่ใกล้เคียงกันเพื่อหาคุณลักษณะของผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่ดี โดยวิเคราะห์เนื้อหาผลงานที่ผ่านการคัดเลือกเข้ารอบสุดท้ายของการประกวดวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่จัดโดยสมาคมวิชาชีพสื่อแคนาดา ช่วงปี ค.ศ. 2012 - 2015 พบว่าคุณลักษณะเบื้องต้นของผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่ดีได้แก่ มักจะเป็นข่าวเชิงสืบสวน มุ่งนำเสนอเรื่องราวในท้องถิ่นขององค์กรสื่ออื่น ๆ โดยนำเสนอข้อมูลผ่านอินเทอร์แอคทีฟที่อนุญาตให้ผู้รับสารสามารถสืบค้นและคัดกรองข้อมูลได้ด้วยตนเอง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทย จะเห็นว่าสิ่งที่แตกต่างกันคือ ส่วนใหญ่ผลงานของไทยจะใช้ข้อมูลขนาดเล็ก ยังไม่มีการนำวิทยาการข้อมูลมาใช้มาสนับสนุนการทำงานมากนัก และมีเพียงส่วนน้อยที่นำเสนอข้อมูลโดยใช้อินเทอร์แอคทีฟซึ่งอนุญาตให้ผู้รับสารปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาได้ (จิระประภา กุลโชติ และมนวิภา วงรุจิระ, 2562; ธีรพล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ, 2563)

เมื่อพิจารณาคุณลักษณะทั่วไปขององค์กรที่ใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลพบว่าภาพรวมของบริบทในประเทศไทยเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพื้นที่อื่น ๆ ในโลกดังข้อมูลจากการสำรวจ State of Data Journalism ประจำปี ค.ศ. 2022 ที่ชี้ว่าสื่อที่ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีช่องทางหลักเป็นดิจิทัล โดยเป็นสื่อที่ใช้ช่องทางดิจิทัลเพียงอย่างเดียวถึงร้อยละ 47 และมักเป็นการทำงานในลักษณะผลิตผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเป็นครั้งคราว มากกว่าจะมีการตั้งคณะทำงานเพื่อกระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลโดยเฉพาะ

4.2 การเสริมทักษะและองค์ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้แม้ว่าฐานคิดของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจะไม่ได้แตกต่างจากวารสารศาสตร์แบบดั้งเดิม แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนไปก็จำเป็นต้องเสริมทักษะจากศาสตร์อื่นเข้ามาสนับสนุนการทำงานด้วย ในประเด็นเรื่องทักษะที่จำเป็นงานของ Fink and Anderson (2015) ซึ่งศึกษาการใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในสหรัฐอเมริกาพบว่านักวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลที่นั่นมักมีความแตกต่างหลากหลายทั้งด้านประสบการณ์ และภูมิหลังทางการศึกษา อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดระบุตรงกันว่าทุกคนที่อยู่ในคณะทำงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลควรมีทักษะพื้นฐานด้านวิทยาการข้อมูล ขณะที่งานของ Hannaford (2015) ซึ่งศึกษาในอังกฤษกลับพบสิ่งที่ต่างออกไป โดยพบว่านักข่าวในคณะทำงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลขององค์กรสื่อที่นั่นปฏิเสธถึงความจำเป็นของทักษะด้านวิทยาการข้อมูลหรือทักษะด้านการเขียนโปรแกรม โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าจำเป็นจะต้องมีทักษะด้านวารสารศาสตร์และทักษะการจัดการข้อมูลเบื้องต้นอย่างการใช้โปรแกรม Excel เป็นหลัก งานนอกเหนือจากนั้นจะเป็นหน้าที่ของโปรแกรมเมอร์ เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับข้อมูลจากการสำรวจ State of Data Journalism ประจำปี ค.ศ. 2022 ที่พบว่า ทักษะที่ผู้ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลกระบุว่ามีค่ามากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ทักษะด้านวารสารศาสตร์ การวิเคราะห์ข้อมูล และการวิช่วลไลเซชัน ตามลำดับ ที่เหลือจึงจะเป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับวิทยาการข้อมูลอื่น ๆ ในส่วนนี้ผู้เขียนจึงขอสรุปโดยจำแนกทักษะตามเกณฑ์ด้านความจำเป็นในใช้ทำงานเป็น 3 ระดับคือ 1) ทักษะที่เป็นแก่นของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลซึ่งหากขาดไปจะไม่สามารถใช้งานได้ คือ ทักษะด้านวารสารศาสตร์ และการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น 2) ทักษะที่ช่วยเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจให้กับผลงาน คือ ทักษะการวิช่วลไลเซชัน และการออกแบบ 3) ทักษะที่เป็นส่วนเสริมซึ่งช่วยสร้างความแตกต่างให้กับผลงานและทำให้สามารถจัดการกับข้อมูลขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อนได้ คือ ทักษะการเขียนโปรแกรมและวิทยาการข้อมูลขั้นสูง

สำหรับการเสริมทักษะที่เกี่ยวข้องกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล งานวิชาการหลายชิ้นชี้ตรงกันว่าปัจจุบันมีโอกาที่เปิดกว้างสำหรับผู้สนใจจะเรียนรู้ด้านนี้ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยมีหลายองค์กรที่เปิดหลักสูตรอบรม หรือจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์ เช่น องค์กรวิชาชีพอย่าง European Journalism Center และ Center for Investigative Journalism ซึ่งมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ระยะแรกจนถึงปัจจุบัน (Splendore et al., 2016) หรือกลุ่มภาคประชาสังคมอย่าง Hacks/hackers ที่เป็นเครือข่ายส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาการข้อมูลกับนักข่าว (Flew et al., 2012) ขณะที่ในภาคการศึกษาของ Heravi (2018) ซึ่งสำรวจหลักสูตรเกี่ยวกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในสถาบันการศึกษาทั่วโลกในปี ค.ศ. 2017 พบว่ามีทั้งหมด 219 หลักสูตร แต่กระจุกตัวอยู่ในสหรัฐอเมริกาถึง 148 หลักสูตรซึ่งคิดเป็นร้อยละ 67 ขณะที่ส่วนที่เหลือก็ยังคงกระจุกตัวในยุโรป เช่น อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และไอร์แลนด์ ทั้งนี้จากข้อมูลการสำรวจ State of Data Journalism ประจำปี ค.ศ. 2022 ที่พบว่าผู้ใช้งานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลกส่วนใหญ่อาศัยการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านแหล่งข้อมูลออนไลน์เป็นหลักถึงร้อยละ 61 และมีผู้ที่ได้รับการฝึกทักษะด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลจากสถาบันอุดมศึกษาเพียงร้อยละ 22 จึงอาจกล่าวได้ว่าการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาในปัจจุบันยังไม่ตอบโจทย์และกระจายตัวอย่างทั่วถึง

เมื่อพิจารณาบริบทในประเทศไทย พบการเปิดรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 (ค.ศ. 2016) ที่สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์จากนั้นจึงมีการเปิดสอนในสถาบันอื่น ๆ ขณะที่การเสริมทักษะในส่วนของการภาควิชาชีพพบการจัดอบรมด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลสำหรับนักวิชาชีพครั้งแรกในปี พ.ศ. 2562 (ค.ศ. 2019)

โดยสมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย จากนั้นจึงเริ่มมีการจัดอบรมทักษะด้านนี้ภายในองค์กรสื่อต่าง ๆ (ภัทราวดี ธีเลอร์, 2563) อย่างไรก็ตามกลับยังไม่พบสื่อการเรียนรู้ที่ลงรายละเอียดถึงหลักคิดและแนวปฏิบัติด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลโดยตรง หรือแม้แต่การแปลตำราหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นภาษาไทย โดยมีเพียงการกล่าวถึงเบื้องต้นในบทความ หรือเป็นส่วนย่อยในหนังสือเท่านั้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบริบทโลก จะเห็นว่าการฝึกทักษะและการศึกษาด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยกำลังอยู่ในสถานการณ์เดียวกับอีกหลายพื้นที่ซึ่งมีโอกาสในการเข้าถึงการเสริมทักษะที่จำกัด และยังขาดองค์ความรู้ที่มาจากภาษาและบริบทในพื้นที่ของตนเอง

4.3 การเข้าถึงข้อมูลที่มีคุณภาพ เป็นอีกส่วนสำคัญที่ส่งผลให้การใช้งานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ข้อมูลจากการสำรวจ State of Data Journalism ประจำปี ค.ศ. 2022 ที่ว่าประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ผู้สื่อข่าววารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั่วโลกเห็นตรงกันว่าคือความท้าทายที่ใหญ่ที่สุดในการทำงานโดยมีผู้ระบุถึงปัญหานี้ร้อยละ 57 ของทั้งหมด ขณะที่การจัดทำดัชนีวัดความพร้อมใช้งานและความเปิดเผยของข้อมูล ประจำปี ค.ศ. 2022/23 ของ Open data watch (n.d.) แสดงให้เห็นว่าแม้แนวโน้มการเปิดเผยข้อมูลจะดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่หลายประเทศกำลังประสบปัญหาในการรักษามาตรฐานของตนหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 อันจะเห็นได้จากดัชนีวัดความพร้อมใช้งานและความเปิดเผยของข้อมูลในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกปี ค.ศ. 2022 ที่มีค่ามัธยฐานอยู่ที่ 50.9 คะแนน เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2020 เพียง 1.8 คะแนนซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นน้อยที่สุดในรอบ 6 ปี เมื่อพิจารณาเจาะมาที่ประเทศไทยจะพบว่าในปี ค.ศ. 2022 ได้คะแนนความพร้อมใช้งานและความเปิดเผยของข้อมูล 47.4 คะแนนซึ่งต่ำกว่ามัธยฐานของโลก โดยจัดอยู่ในอันดับที่ 98 จากทั้งหมด 193 ประเทศ และอันดับที่ 8 ของอาเซียน โดยมีเพียง ลาว ติมอร์-เลสเต และกัมพูชา ที่มีอันดับต่ำกว่าไทย เมื่อสำรวจในเว็บไซต์ data.go.th ซึ่งเป็นศูนย์กลางข้อมูลภาครัฐของประเทศไทยพบว่ามียุทธข้อมูลพร้อมให้ใช้งานจำนวน 8,848 ยุทธข้อมูล (ข้อมูล ณ วันที่ 16 พ.ค. 66) ซึ่งอาจนับว่าเป็นจำนวนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ไม่น้อย ทว่าหากเทียบกับเว็บไซต์ data.gov ซึ่งเป็นเว็บไซต์ศูนย์กลางข้อมูลภาครัฐของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่มีความหนาแน่นของชุมชนวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมากที่สุดในโลกจะพบว่ามียุทธข้อมูลพร้อมให้ใช้งานถึง 255,070 ยุทธข้อมูล (ข้อมูล ณ วันที่ 16 พ.ค. 66) ซึ่งมากกว่าของไทยกว่า 28 เท่า นอกจากนี้ยังประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (Freedom of Information Act) ซึ่งแม้ว่าประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ในลักษณะเดียวกับประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยอื่น ๆ แต่กลับไม่มีหน่วยงานกำกับดูแลการบังคับใช้อย่างเป็นรูปธรรมทำให้ผู้ยื่นขอข้อมูลมักจะไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกและเนื้อหาในข้อมูลหายากดังกล่าวยังมิได้รับอนุญาตให้เปิดเผยข้อมูลเป็นระบบดิจิทัลที่นำไปใช้ประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ต่อได้ (Machine Readable) เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทในโลกยุคปัจจุบันด้วย (จิระประภา กุลโติ และมนวิภา วงรุจิระ, 2562)

เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลในบริบทโลกจะเห็นได้ว่ามาตรฐานการเข้าถึงข้อมูลในประเทศไทยอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าปานกลางเล็กน้อย โดยประเทศที่มีระบบนิเวศด้านข้อมูลที่ดีสมบูรณ์กว่า เช่น สหรัฐอเมริกาจะมีแพลตฟอร์มข้อมูลสาธารณะที่กว้างขวางกว่าอย่างชัดเจน ในทางตรงกันข้ามอีกหลายพื้นที่ในโลกก็กำลังเผชิญกับความท้าทายที่คล้ายคลึงหรืออาจร้ายแรงกว่าประเทศไทย เช่น กรณีของอุรุกวัยที่งานของ Rodríguez (2016) ระบุว่าแม้รัฐบาลที่นั่นจะมีความโปร่งใสพอสมควรเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในอเมริกาได้ แต่ยังห่างไกลจากสิ่งที่ควรจะเป็นเมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยภาครัฐมักใช้มาตรการรักษาความลับเพื่อปกป้องตัวเองหรืองานของ Mutsvairo (2019) ที่ระบุว่าหลายประเทศในทวีปแอฟริกาต้องประสบปัญหาในการเข้าถึงข้อมูลเพื่อนำมาผลิตผลงานวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลเนื่องจากไม่มีแม้แต่กฎหมายคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน

5. บทสรุป: ข้อเรียนรู้ และแนวโน้มในอนาคต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่าแวดวงวารสารศาสตร์ในประเทศไทยมีการทำงานกับข้อมูลที่มีโครงสร้างมาอย่างยาวนาน และในปัจจุบันก็เริ่มได้รับความสนใจเป็นวงกว้างมากขึ้น โดยแม้มาตรฐานโดยรวมของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยจะยังห่างไกลจากบริบทของพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของชุมชนผู้ใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอย่างในสหรัฐอเมริกาและยุโรป แต่เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่แตกต่างจากพื้นที่ส่วนใหญ่ในโลกที่กำลังเผชิญกับข้อท้าทายร่วมกันหลายประการและยังมีพื้นที่ในการพัฒนาอีกมาก ผู้เขียนจึงสรุปข้อเรียนรู้จากการเปรียบเทียบบริบทของไทยกับกระแสโลกซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะตลอดจนแนวโน้มในอนาคตดังนี้

5.1 เพิ่มการใช้ข้อมูล เริ่มจากภายใน ส่งเสริมการทำงานข้ามศาสตร์

ในขณะที่ทั่วโลกกำลังตระหนักถึงพลังของข้อมูล แต่ในประเทศไทยยังมีการนำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาใช้ไม่มากนักทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเมื่อเทียบกับกลุ่มประเทศที่เริ่มมีการพัฒนาด้านนี้มาก่อน ผู้เขียนจึงมองว่าองค์กรสื่อในประเทศไทยควรปรับแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้สามารถนำวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาใช้ได้มากขึ้น โดยอาจเริ่มจากการประยุกต์แบบจำลองการยอมรับเทคโนโลยี (Technology Acceptance Model) ของ Davis (1989) ที่อธิบายว่าการรับรู้ถึงประโยชน์และความง่ายในการใช้เทคโนโลยีของบุคคลมีอิทธิพลต่อทัศนคติในการใช้งานอันนำไปสู่ความตั้งใจในการทำงานซึ่งส่งผลให้เกิดการนำไปใช้งานจริง สำหรับสื่อที่ไม่เคยใช้วารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาก่อนอาจเริ่มจากการจัดเก็บข้อมูลภายในองค์กรอย่างเป็นระบบซึ่งจะช่วยสร้างความตระหนักถึงประโยชน์ของการขับเคลื่อนด้วยข้อมูลและรับรู้ถึงความง่ายในการใช้งาน แล้วจึงเสริมแรงจูงใจเชิงบวกเพื่อส่งเสริมทัศนคติและความตั้งใจในการทำงานซึ่งจะทำให้มีการต่อยอดเป็นผลงานเพื่อนำเสนอสู่สาธารณะในที่สุด ขณะที่สื่อซึ่งมีการใช้งานอยู่แล้วอาจยกระดับกระบวนการทำงานโดยส่งเสริมให้นักข่าวได้ทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาการข้อมูลมากขึ้น ซึ่งในระยะแรกอาจใช้การร่วมมือกับองค์กรที่ให้บริการด้านวิทยาการข้อมูล กระทั่งมีความพร้อมจึงลงทุนจ้างบุคลากรด้านนี้เอง ทั้งนี้การนำกระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมาใช้ไม่จำเป็นต้องนำสูตรสำเร็จจากต่างประเทศเข้ามาในลักษณะเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งหมดหากว่าต้องคำนึงถึงพฤติกรรมของผู้บริโภคในประเทศด้วย เช่น อาจเริ่มจากการแบ่งพื้นที่สื่อให้กับเนื้อหาที่มาจากกระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทีละส่วน โดยเน้นประเด็นที่มีสัมพันธ์กับชีวิตของผู้รับสาร จากนั้นจึงเพิ่มความซับซ้อนของข้อมูลทีละน้อยเพื่อสร้างความคุ้นชินและเป็นการปูพื้นฐานด้านการใช้ข้อมูลให้กับผู้รับสาร

5.2 เปิดรับองค์ความรู้ ปรับใช้ให้เข้ากับบริบท เริ่มเสริมทักษะจากแก่น

ในปัจจุบันช่องทางการพัฒนาทักษะและองค์ความรู้ด้านวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยยังมีจำกัด อีกทั้งยังขาดสื่อการเรียนรู้ที่ให้รายละเอียดอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นภาคการศึกษา และสมาคมวิชาชีพสื่อจึงควรร่วมกันพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทักษะที่จำเป็น โดยในระยะแรกซึ่งองค์ความรู้ในประเทศยังไม่มีรากฐานที่เข้มแข็งอาจใช้การทำความร่วมมือกับองค์กรที่มีความพร้อมมากกว่าในระดับภูมิภาค หรือระหว่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็ควรระมัดระวังการติดกรอบที่ว่าแนวทางที่ประสบความสำเร็จของสื่อในโลกตะวันตกเป็นต้นแบบในอุดมคติที่จำเป็นจะต้องทำตามเสมอ ดังที่แนวคิดหลังการพัฒนา (Post Development) ชี้ว่าในความเป็นจริงไม่มีสูตรสำเร็จของการพัฒนาที่ใช้ได้กับทุกพื้นที่ และไม่ได้มีวิธีที่ดีที่สุดเพียงวิธีเดียว การนำเข้าองค์ความรู้จากต่างประเทศจึงต้องเลือกรับและปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทในการใช้งานของแต่ละท้องถิ่นด้วย (Escobar, 1994) นอกจากนี้การสร้างสื่อการเรียนรู้ของตนเองภายในประเทศก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญเพราะเอื้อต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดการนำไปใช้จริง โดยผู้เขียนมองว่าควรเน้นที่การเสริมทักษะซึ่งเป็นแก่นของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลอย่างทักษะด้านวารสารศาสตร์และการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงเสริมทักษะที่ช่วยเพิ่มคุณค่า หรือทักษะที่เป็นส่วนเสริม

5.3 ผลักดันการเปิดเผยข้อมูลสาธารณะ

การเข้าถึงข้อมูลคุณภาพเป็นความท้าทายที่สำคัญในประเทศไทยเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในโลก ดังนั้นทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรร่วมกันผลักดันให้เกิดเสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างแท้จริง ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนควรเพิ่มความโปร่งใสด้วยการเผยแพร่ข้อมูลแบบเปิด (Open data) มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะภาครัฐซึ่งไม่ได้มีหน้าที่เป็นเพียงผู้ผลิตข้อมูลเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ในการใช้ข้อมูล และอำนวยความสะดวกในการใช้ข้อมูลสำหรับประชาชนด้วย ทั้งนี้ข้อมูลแบบเปิดควรมีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการได้แก่ ข้อมูลทั้งหมดต้องมีความพร้อมใช้งาน จัดเตรียมให้ภายใต้เงื่อนไขที่อนุญาตให้นำมาใช้ใหม่และแจกจ่ายได้ และทุกคนต้องสามารถที่จะนำมาใช้และแจกจ่ายได้อย่างไม่มีการเลือกปฏิบัติ (Open Knowledge Foundation, n.d.) นอกจากนี้การที่พบว่ายังไม่มีหน่วยงานกำกับดูแลการบังคับใช้พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 อย่างเป็นรูปธรรม และยังไม่มีการปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทของยุคดิจิทัลจึงควรมีการผลักดันให้เกิดการแก้ไขข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องในส่วนนี้ด้วย

5.4 แนวโน้มในอนาคตของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล

แม้จะมีข้อท้าทายที่จำเป็นต้องก้าวข้ามแต่โอกาสของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลทั้งในประเทศไทยและทั่วโลกก็กำลังเปิดกว้าง โดยอนาคตของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลมีความเกี่ยวข้องกับแนวโน้มที่น่าจับตามองหลายประการ (International Journalism Festival, 2023) อาทิ ความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) ที่สามารถประมวลผลข้อมูลจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ การใช้โซเชียลเชชชั่นที่ช่วยขุดเน้นเรื่องราวซึ่งซ่อนอยู่ในข้อมูลให้แสดงผลออกมาได้อย่างเป็นรูปธรรมและน่าดึงดูดใจ การทำงานแบบโอเพนซอร์ส (Open Source) ที่เป็นการแบ่งปันเครื่องมือ ข้อมูลดิบ และเปิดเผยเบื้องหลังกระบวนการทำงาน ซึ่งเดิมเป็นแนวปฏิบัติของคนที่ทำงานด้านเทคโนโลยีแต่กำลังเข้ามาสู่วงการสื่อพร้อมกับวารสารศาสตร์เชิงข้อมูล และความต้องการใช้ข้อมูลที่เพิ่มขึ้นตามปริมาณทักษะเชิงข้อมูล (Data Literacy) ที่เพิ่มขึ้นของประชากรในแต่ละประเทศ

สุดท้ายนี้แม้บทความชิ้นนี้จะนำเสนอสถานะของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในประเทศไทยโดยเปรียบเทียบกับบริบทโลกและชี้ถึงความเป็นไปได้ที่น่าตื่นเต้นซึ่งรออยู่ข้างหน้า ทว่าเป้าหมายของการใช้กระบวนการวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลไม่ได้เป็นเพียงการก้าวให้ทันกระแสโลกหรือนำนวัตกรรมที่ล้ำสมัยมาใช้เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมุ่งใช้พลังของการสื่อสารเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสังคมที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ผู้เขียนมองว่าจำเป็นต้องคำนึงถึงไปพร้อมกับการพัฒนาวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลในยุคต่อไป คือ ไม่ว่าเทคโนโลยีจะก้าวหน้าไปแค่ไหน หัวใจของวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลก็ยังคงไม่ต่างไปจากหลักการของวิชาชีพวารสารศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่แรกเริ่ม อันได้แก่การนำเสนอข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ประชาชนมีข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ และมีอำนาจในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของแต่ละคนตามเจตจำนงเสรี

บรรณานุกรม

- จิระประภา กุลโชติ และ มนวิภา วงจุจิระ. (2562). วารสารศาสตร์เชิงข้อมูล (Data Journalism) ของสำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า. *วารสารนิเทศศาสตร์มสธ.*, 9(1), 113-135. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JOCASTOU/article/view/245786>
- ดิ แอ็คทีฟ. (ม.ป.ป.). *คนจนจะหมดไป*. <https://theactive.net/dataviz/poverty>
- เดอะ เมทเทอร์. (2565, 23 กันยายน). *สี่สัปดาห์ คุณอยู่กับ The MATTER และนี่คือ DATA ไกลบ้าน*. <https://thematter.co/entertainment/farose-far-from-home-data/186217>
- เดอะ วิซวล. (ม.ป.ป.). *เจาะปัญหาการศึกษาไทยกับชีวิตเด็กไทยที่หลุดออกนอกระบบ*. <https://thevisual.thaipbs.or.th/drop-out-students/main>
- ไทยรัฐออนไลน์. (ม.ป.ป.). *ปลาทูไทยกำลังจะหายไปจากโลก*. <https://www.thairath.co.th/spotlight/platu>
- ธีรพล บัวงาม และนรินทร์ นำเจริญ. (2563). ศึกษากระบวนการสื่อสารประเด็นสาธารณะและกระบวนการรายงานข่าวด้วยวารสารศาสตร์เชิงข้อมูลของสำนักข่าวอิสระของไทย. *วารสารการสื่อสารมวลชน*, 8(2), 67-90. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/masscomm/article/view/243738>
- บุญมีแลป. (ม.ป.ป.). *ห่วย...ใครรวย*. <https://data.boonmeelab.com/lottery>
- ภัทราวดี ธีเลอร์. (2563). แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการอบรมการรายงานข่าวเชิงข้อมูล. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*, 12(2), 270-284. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/pimjournal/article/view/240691>
- ร็อกเกต มีเดีย แล็บ. (2564, 23 กันยายน). *ไรเดอร์ไทย เป็นอยู่ยังไง อยากได้อะไรบ้าง*. bit.ly/3OWRXEv
- โรม บุนนาค. (2561, 1 มิถุนายน). *เริ่มมีลือตเตอร์ในไทยก็ลือคเลขวางวัลกันแล้ว! คนซื้อลุ้นแทบตายรางวัลอยู่ในกระเป๋าคนออกหมดแล้ว!!*. MGR Online. bit.ly/3BWqWcw
- วีวิช. (2565, 9 กันยายน). *Promise Tracker เมื่อคำสัญญา... ไม่ได้มีไว้ใช้แค่ตอนหาเสียง*. <https://wevis.info/promisetracker-blog>
- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2556). มาตรฐานการทำโพลล์ (Standards for Polling). *วารสารการวิจัยสังคมศาสตร์, ประจำปี 2556*. สมาคมวิจัยสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. bit.ly/3BTrYWA
- สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. (2562, 27 กันยายน). *ชุมทรัพย์ 6 แสนล้าน และรอยร่วงบประมาณท้องถิ่น!?*. <https://tja.or.th/view/news/13747>
- สำนักข่าวอิศรา. (2559, 23 กันยายน). *ที่ตั้ง หจก. 'ปฐมพล จันทรโอชา' อยู่ในค่ายทหาร-แจ้งงบการเงินมีเครื่องมือ 7 แสน*. https://www.isranews.org/isranews-scoop/50257-report_sonprecha_23955.html
- Appelgren, E. & Nygren, G. (2014). Data Journalism in Sweden Introducing new methods and genres of journalism into "old" organizations. *Digital Journalism*, 2(3), 394-405. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.884344>
- Cheruiyot, D., Baack, S., & Ferrer-Conill, R. (2019). Data Journalism Beyond Legacy Media: The case of African and European Civic Technology Organizations. *Digital Journalism*, 7(9), 1215-1229. <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1591166>

- Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, 3(3), 331–348. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400>
- Datablog. (2011, September 26). *The first Guardian data journalism*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/news/datablog/2011/sep/26/data-journalism-guardian>
- Davies, N., & Leigh, D. (2010, July 25). *Afghanistan war logs: Massive leak of secret files exposes truth of occupation*. The Guardian. bit.ly/43jcQNY
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- De Burgh, H., ed. (2000). *Investigative Journalism: Context and Practice*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360804>
- Escobar, A. (1994). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. New York: Princeton University Press.
- European Journalism Center. (n.d.). *State of Data Journalism 2022*. Data Journalism.com. Retrieved May 1, 2023, from <https://datajournalism.com/survey/2022/>
- Fink, K. & Anderson, C. W. (2014). Data Journalism in the United States Beyond the “usual suspects”. *Journalism Studies*, 16(4), 467–481. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2014.939852>
- Flew, T., Spurgeon, C., Daniel, A. & Swift, A., (2012). The promise of computational journalism. *Journalism Practice*, 6(2), 157–171. <https://doi.org/10.1080/17512786.2011.616655>
- Gray, J., Bounegru, L., & Chambers, L. (2012). *The Data Journalism Handbook: How Journalists Can Use Data to Improve the News*. (1st edition). O'Reilly Media, Inc. <https://datajournalism.com/read/handbook/one>
- Hannaford, L. (2015). Computational Journalism in the UK newsroom: hybrids or specialists? *Journalism Education*, 4(1), 6–21. bit.ly/45xLmpz
- Heravi, B. (2018). 3Ws of Data Journalism Education. *Journalism Practice*, 13(3), 349–366. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1463167>
- Howard, A. B. (2010, December 21). *The growing importance of data journalism*. O'Reilly. <http://radar.oreilly.com/2010/12/data-journalism.html>
- Howard, A. B. (2014). *The Art and Science of Data-Driven Journalism*. Tow Center for Digital Journalism, Columbia University. <https://doi.org/10.7916/D8Q531V1>
- International Journalism Festival. (2023, April 20). *Data journalism: Skills, tools and trends* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=fp4yGjPhWfU&t=194s>
- Loosen, W., Reimer, J., & De Silva-Schmidt, F. (2017). Data-driven reporting: An on-going (r)evolution? An analysis of projects nominated for the Data Journalism Awards 2013–2016. *Journalism*, 18(8), 1015–1034. <https://doi.org/10.1177/1464884917735691>
- Meyer, P. (2002). *Precision journalism: A reporter's introduction to social science methods* (4th ed.). Oxford: Rowman & Littlefield.

- Mutsvairo, B. (2019). Data Journalism: International Perspectives. In H. Ornebring & H. Wasserman (Eds.), *Oxford Research Encyclopedia of Journalism Studies* (pp. 1-16). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.797>
- Open Data Watch. (n.d.). Executive Summary: Open Data Inventory 2022/23. bit.ly/43sWEda
- Open Knowledge Foundation. (n.d.). *What is open?*. <https://okfn.org/opendata>
- Rodríguez, L. (2016). Data Journalism in Uruguay. *Dixit*, 24(1), 17-35. ISSN 1688-3497. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.5138.5366>.
- Rogers, S. (2014, May 25). *Introduction to data journalism*. bit.ly/43urvWw
- Sigma Awards. (n.d.). *The Sigma Awards Projects*. <https://sigmaawards.org/projects>
- Splendore, S., Di Salvo, P., Eberwein, T., Groenhart, H., Kus, M. & Porlezza, C. (2016). Educational strategies in data journalism: A comparative study of six European countries. *Journalism*, 17(1), 138-152. <https://doi.org/10.1177/1464884915612683>
- Wright, K., Zamith, R., & Bebawi, S. (2019). Data journalism beyond majority world countries: challenges and opportunities. *Digital Journalism*, 7(9), 1295-1302. <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1702472>
- Young, N., Hermida, A., & Fulda, J. (2017). What Makes for Great Data Journalism? A content analysis of data journalism awards finalists 2012–2015. *Journalism Practice*, 12(1), 115-135. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1270171>